

ВІДГУК

**опонента – доктора юридичних наук, професора,
професора кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів МОН України
Легези Євгена Олександровича на дисертаційну роботу
Бобожко Юлії Борисівни на тему «Адміністративно-правовий статус
нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертації. Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу актуалізує питання вдосконалення адміністративних процедур, зокрема адміністративних процедур у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Зазначені адміністративні процедури застосовуються у різних сферах суспільного життя для офіційного засвідчення відповідних юридичних фактів шляхом вчинення суб'єктами державної реєстрації певних послідовних процесуальних дій. Обрання Україною євроінтеграційного курсу також свідчить про необхідність вивчення міжнародного досвіду з цього приводу та розробки пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання процедур державної реєстрації, адміністративної правосуб'єктності та деліктоздатності нотаріуса.

Впродовж останніх років здійснюються важливі кроки в напрямі реформування інституту державної реєстрації з метою спрощення та підвищення якості адміністративних процедур державної реєстрації, їх доступності для громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, забезпечення чіткого контролю їхнього функціонування. Тому повноваженнями суб'єктів державної реєстрації було наділено також нотаріусів, що остаточно відповідає європейській практиці. Масштабна реформа інституту нотаріату, яка триває наразі в Україні підкреслює актуальність дослідження особливостей адміністративно-правового статусу нотаріуса саме як суб'єкта державної реєстрації.

Зважаючи на вказане вище, тема дослідження Ю.Б. Бобожко, присвячена адміністративно-правовому статусу нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації, є актуальною, особливо у контексті реалізації норми статей 41, 42 Конституції

України, якою закріплено право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, право на підприємницьку діяльність.

Дисертанткою проаналізовано стан наукової розробленості даної тематики і обґрунтовано вказано, що, по-перше, наукові роботи стосувались переважно проблем сутності, адміністративної процедури, адміністративно-правового регулювання, пов'язаних із пошуком способів уніфікації, оптимізації, вдосконалення контролю, реєстраційно-дозвільної діяльності, процедур розгляду справ адміністративної юрисдикції тощо (с.5), по-друге, формуванню наукового підходу до дослідження адміністративно-правового статусу нотаріуса сприяли здобутки вчених-дослідників інших галузевих юридичних наук щодо правового статусу нотаріуса, переважно з цивільного права й цивільного процесу (с.5), по-третє, у наукових адміністративно-правових дослідженнях, аналізувались проблеми адміністративно-правового статусу нотаріуса та дотичні проблеми щодо управління нотаріатом, публічно-правового статусу нотаріату, контрольних проваджень у діяльності нотаріуса та інші (с.5).

Отже, проблеми розкриття сутності, змісту, структури адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації, забезпечення належного правового регулювання відносин щодо встановлення й реалізації нотаріусом статусу в адміністративних реєстраційних процедурах залишаються остаточно не вирішеними у науці завданнями, розв'язання яких має важливе теоретичне і практичне значення для розвитку науки адміністративного права і процесу, удосконалення правового регулювання процесуальних правовідносин у сфері державної реєстрації.

Вказане переконує в актуальності теми дисертаційного дослідження Ю.Б. Бобожко.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення зі змістом дослідження дозволяють констатувати належну ступінь обґрунтованості наукових положень і рекомендацій, які містить дисертація, їх обґрунтованість,

достовірність, оригінальність, відповідність встановленим вимогам. Такий висновок сформований на основі проведеного дисертанткою наукового узагальнення та критичного аналізу широкого масиву законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів з питань врегулювання правового статусу нотаріуса, зокрема як суб'єкта державної реєстрації, правових позицій вищих судів, судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, місцевих адміністративних судів щодо застосування до нотаріусів заходів відповідальності, довідкові видання, публікації у відкритих джерелах. Наукова основа дисертації зачіпає розробки вітчизняних учених – представників науки теорії права, конституційного права, адміністративного права й процесу, цивільного права, господарського права, кримінального права, а також дослідження зарубіжних учених. Інформаційною та емпіричною базою роботи є матеріали розгляду Міністерством юстиції України скарг у сфері державної реєстрації, актуальні правові позиції вищих судів.

Грамотно обрана методологія наукового аналізу дозволила авторці дисертації сформулювати структуру роботи, ретельно опрацювати доктринальні та нормативні джерела, сформулювати логічні і перспективні для науковців і практиків висновки і рекомендації. Достовірність отриманих положень і висновків та обґрунтованість запропонованих пропозицій досягнута завдяки застосуванню системного підходу, що дозволило сформувати діалектику наукового пошуку, його структуру, обсяг і межі аналітико-юридичних напрацювань. Методологію дослідження також забезпечують гносеологічний метод, структурно-функціональний і системно-структурний методи, характерні для робіт юридичного спрямування. Достовірність і обґрунтованість сформульованих висновків і пропозицій щодо змін до законодавства забезпечуються результатами критичного аналізу судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, місцевих адміністративних судів, використанням правових позицій вищих судів (зокрема, Вищого адміністративного суду України, Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, Верховного Суду).

Схвальної оцінки заслуговує також намагання Ю.Б. Бобожко працювати на різних рівнях дослідження – від фундаментального до науково-прикладного. Кількість та якість використаних матеріалів, ґрунтовність їх аналізу є підставою забезпечення достатнього рівня достовірності та обґрунтованості отриманих результатів дисертаційної праці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Робота виконана відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 № 5, Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526, Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженої Указом Президента України від 27.09.2021 № 487, Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки.

Наукова новизна отриманих результатів обумовлена методологією наукового аналізу, побудованому на поєднанні системного підходу із діалектикою, що відповідає предмету дослідження, яким охоплено статичні і динамічні категорії адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації. Так, статика дослідницької розвідки виявляється у категоріях «адміністративно-правовий статус», «нотаріус», «адміністративна правосуб'єктність», «адміністративна відповідальність», а динаміка - у категоріях «адміністративна процедура», «державна реєстрація», «реєстраційні дії», «реєстраційні «процедури» «адміністративна послуга».

Наукова новизна представленої роботи виявляється у тому, що дисертація є одним із перших в Україні системних досліджень, в якому з використанням

сучасних методів наукового пізнання та з урахуванням новітніх досягнень правничої науки обґрунтовано підхід до визначення адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах щодо державної реєстрації та виділено структуру адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах щодо державної реєстрації; виділено актуальні питання вдосконалення адміністративної правосуб'єктності й деліктоздатності нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації та запропоновано способи їхнього вирішення у формі конкретних пропозицій щодо внесення змін до законодавства (с.9).

Привертає увагу комплексний підхід, на підставі застосування якого обґрунтовано ознаки, визначено структурні елементи та сформульовано поняття адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах щодо державної реєстрації (с.9). Таким є підхід, що враховує: завдання адміністративного процесу, юридичну сутність норм, якими урегульовано відносини у сфері державної реєстрації, сутність адміністративно-правового статусу нотаріуса, предмет державної реєстрації.

У поданому дисертаційному дослідженні, слід відзначити положення щодо уведення до структури адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації додаткового елементу - гарантії його прав та обов'язків (с.9). Таке положення враховує структуру адміністративно-правового статусу нотаріуса, формуючи чіткі і зрозумілі висновки про елементи адміністративно-правового статусу нотаріусів у відносинах щодо державної реєстрації (с.68, с.70, с.147). Дисертанткою загалом вірно визначено структурні елементи та сформульовано поняття адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах щодо державної реєстрації (с.9-10).

Викликає неабияку зацікавленість положення наукової новизни щодо чинників, які визначають потребу в закріпленні на рівні законодавства розширення повноважень приватних нотаріусів у сфері державної реєстрації юридичних осіб, зокрема через надання можливостей здійснювати реєстрацію політичних партій та інших громадських формувань, громадських об'єднань, серед яких виділено: регулювання відносин, які виникають у сфері державної

реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб-підприємців одними нормативно-правовими актами; єдиною базою – Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань; чітким контролем за дотриманням норм законодавства у сфері державної реєстрації; наявність практичних навиків нотаріусів з проведенням державної реєстрації юридичних осіб; репутаційні ризики нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації; адміністративне оскарження реєстраційних дій (с.9, с. 93).

Доцільно відзначити дослідження актуальних питань вдосконалення адміністративної правосуб'єктності та деліктоздатності нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації, які стосуються: процедур адміністративного оскарження, перевірки правомірності дії нотаріусів територіальними управліннями Міністерства юстиції України, заходів відповідальності за допущення нотаріусом технічної помилки, закріплення нормативно категорії «технічна помилка», відповідальність за порушення правил застосування заходів державного примусу, недотримання процедурних вимог та інші (с.154). Аналізуючи наступні положення наукової новизни, які стосуються удосконалення адміністративної правосуб'єктності й деліктоздатності нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації, слід зазначити, що дисертанткою запропоновано способи їхнього вирішення у формі конкретних пропозицій щодо внесення змін до законодавства, зокрема проект Закону України «Про оптимізацію механізму застосування відповідальності нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації» (с.9-10, с. 190-195).

Перспективним для подальшого наукового опрацювання є необхідність доповнення підпункту 69 пункту 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» з урахуванням покладення на Міністерство юстиції України здійснення узагальнення та моніторингу дисциплінарних правопорушень, що допускаються органами нотаріату, задля впровадження системного підходу та впровадження заходів моніторингу, спрямованого не лише на виявлення порушень у сфері

реєстраційних дій, що допускаються уповноваженими суб'єктами, але й обґрунтування рекомендацій щодо мінімізації їхніх проявів (с. 148).

Слід відзначити положення й щодо питання допустимості й обґрунтованості використання такого виду стягнення, що може бути застосовано до нотаріуса як суб'єкта реєстраційних дій як тимчасове блокування доступу до державних реєстрів, яке порушується в межах судової практики (с. 150). Вказано про невизначеність на законодавчому рівні мінімальних і максимальних строків застосування заходу стягнення як блокування доступу державного реєстратора до Державного реєстру прав (стаття 37-1 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»). Та перспективним є висновок що для визначаючи виду стягнення та встановлення строку обмеження в доступі до Державного реєстру прав, потрібно враховувати характер порушення, його систематичність, сукупність з іншими порушеннями, наявність / відсутність негативних наслідків з відображенням цих обставин у наказі про застосування заходу стягнення, що обумовлює потребу у внесенні змін до статті 37-1 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (с.150, с. 151)

Усебічність наукового аналізу забезпечується використанням, серед інших конкретно-наукових методів, методу класифікації, який є основою класифікації ознак адміністративної процедури державної реєстрації із виділенням основних і предметних ознак (с.156), виділення групи підходів щодо визначення державної реєстрації: 1) широке та вузьке значення з позицій, відповідно, функції держави (широке значення) та як цілеспрямованої діяльності уповноваженого суб'єкта (вузьке значення); 2) засіб фіксування певних фактів; 3) юридичний акт; 4) юридичний факт; 5) інститут адміністративного права; 6) адміністративна процедура (с.156-157). Узагальнення дисертанткою норм чинного законодавства дало змогу виділити такі дві групи прав і обов'язків державного реєстратора щодо: а) процедур державної реєстрації; б) зберігання реєстраційних справ (с.159).

Мета дисертації досягається і усебічним теоретико-правовим аналізом ключових категорій дослідження, серед яких – «адміністративно-правовий статус нотаріуса». Дисертантка пропонує визначати сутність адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації, як врегульовану адміністративно-правовими нормами сукупність структурних і взаємопов'язаних елементів, які відображають правове становище нотаріуса у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування, фізичними чи юридичними особами під час виконання ним повноважень у сфері державної реєстрації, передбачених нормами чинного законодавства (с.158). В роботі доведено, що структурними елементами адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах державної реєстрації є: а) правосуб'єктність; б) встановлені законодавством права та обов'язки нотаріуса у сфері державної реєстрації; в) юридична відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків як державного реєстратора та додатковим елементом є гарантії під час виконання повноважень у відносинах державної реєстрації (с.158).

Є і інші положення наукової новизни, які слід підтримати, а зміст яких розкрито у дисертаційному дослідженні: щодо виділення стадій процедури з державної реєстрації юридичних осіб, речових прав на нерухоме майно; ознак адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах щодо державної реєстрації; ознак адміністративної правосуб'єктності нотаріуса; особливості адміністративної правоздатності нотаріуса, юридичної відповідальності нотаріуса за неналежне виконання обов'язків у сфері державної реєстрації; сутності, змісту моделей організації нотаріату, компетентностей нотаріусів у світі та способів формування пріоритетної моделі системи нотаріату в Україні.

Практичне значення отриманих результатів.

Результати дослідження Бобожко Юлії Борисівни можуть бути використані у науково-дослідній роботі – для подальшого розвитку теоретичних положень щодо адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації; правотворчій діяльності – для вдосконалення положень чинних нормативно-правових актів щодо вдосконалення адміністративної

правосуб'єктності й деліктоздатності нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації, зокрема механізму застосування відповідальності нотаріуса;

практичній діяльності – для вдосконалення практики реалізації нотаріусами повноважень у сфері здійснення реєстраційних процедур; *освітньому процесі* – для підготовки та видання навчальної літератури (підручники, навчальні посібники) з дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративне процесуальне право», інших навчально-методичних матеріалів, спеціальної літератури з роз'яснення положень законодавства про адміністративні реєстраційні процедури.

Наукові публікації Бобожко Юлії Борисівни. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 7 наукових працях, серед яких 4 наукові статті, опублікованих у фахових юридичних виданнях України, затверджених МОН України, 3 тези доповідей на всеукраїнській та міжнародних науково-практичних конференціях.

Наукові положення, висновки дисертації, пропозиції та результати належним чином апробовані і доступні широкому загалу, будучи опублікованими у статтях, тезах виступів на конференціях.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи дослідження Бобожко Юлії Борисівни, відзначаючи його теоретичне та практичне значення, водночас слід констатувати, що окремі наукові положення мають дискусійний характер, а окремі потребують додаткових пояснень.

1. Опрацьовуючи проблематику адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах щодо державної реєстрації, дисертантка обґрунтовує поняття, виділяє елементи адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах щодо державної реєстрації. Разом із цим доцільно було виокремити особливості припинення адміністративно-правового статусу нотаріуса у відносинах щодо державної реєстрації.

2. Безумовно, позитивною рисою роботи є дослідження у підрозділі 3.1 моделей організації нотаріату та компетентностей нотаріусів у світі та визначення пріоритетної моделі системи нотаріату в Україні. У той же час не зовсім зрозумілі переваги латинської нотаріальної системи, саме з позиції здійснення нотаріусами цієї системи нотаріату державної реєстрації.

3. У роботі досліджено судову практику Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, місцевих адміністративних судів щодо застосування до нотаріусів заходів відповідальності. У зв'язку з цим бажано розкрити підхід дисертантки щодо оцінки якості сучасного стану правового забезпечення процедур притягнення нотаріусів до відповідальності.

4. Зважаючи на актуальність і практичне значення дисертації, здобувачеві варто було розробити методичні рекомендації щодо удосконалення діяльності нотаріуса з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, що додало б дослідженню ваги з точки зору задоволення потреб практичної діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дисертаційного дослідження, але спонукають до наукової дискусії.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Загалом є достатні підстави для висновку про те, що представлена на рецензування дисертація Бобожко Юлії Борисівни на тему «Адміністративно-правовий статус нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації» є самостійним комплексним дослідженням високо науково-теоретичного та практичного рівня, має аргументовані положення наукової новизни, відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), має теоретичне та практичне значення.

Представлена дисертаційна робота Бобожко Юлії Борисівни на тему «Адміністративно-правовий статус нотаріуса як суб'єкта державної реєстрації» є завершеною, сформульовані у ній наукові результати містять елементи наукової новизни, які мають теоретичне і практичне значення для науки адміністративного права і процесу.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44). Авторка дисертації – Бобожко Юлія Борисівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Опонент:

професор кафедри публічного та приватного права

Університету митної справи та фінансів,

доктор юридичних наук, професор

Євген ЛЕГЕЗА